

Krzysztof R. Prokop

Recenzja: Vladimír Liščák, *Františkánské misie v Číně (13.–18. století)* (*Edice Orient*, t. 22), Nakladatelství Academia, Praha 2015, ss. 476

Misyjny zapal wpisany jest w dzieje zakonów w Kościele Zachodnim od samego początku ich istnienia, przy czym o ile mnichom reguły św. Benedykta przypadło w udziale urzeczywistniać go w objętych chrystianizacją regionach wczesnośredniowiecznej Europy – od Wysp Brytyjskich aż po Słowiańszczyznę, o tyle nurt mendykanski, rozkwitły w czasach, kiedy istniały już tylko nieliczne ostoje pogaństwa na Starym Kontynencie (jak ziemie litewskie czy pruskie), nie zawahał się rozszerzyć aktywności misjonarskiej także na inne kontynenty (Afryka i Azja), poczynając od Bliskiego Wschodu. W kręgu cywilizacji islamu trud świadczenia samą obecnością (wobec braku możliwości prowadzenia aktywnej działalności ewangelizacyjnej) o Chrystusie okazał się wszakże niemal całkiem bezowocny, stosunkowo rychło jednak przed misjonarzami wywodzącymi się spośród duchowych synów św. Franciszka z Asyżu otwarły się nowe horyzonty, kierując ich wpierw ku Azji Środkowej, a następnie na Daleki Wschód. Dokonało się to w kontekście ekspansji Mongołów za czasów Czyngis-chana i jego następców, których imperium sięgało w pewnym momencie od Rusi aż po Chiny, zaś najazdy mongolskie stanowiły zagrożenie z jednej strony dla Europy Środkowej, a na przeciwległym krańcu dla Wysp Japońskich. Obok oczywistych niebezpieczeństw wynikały niemniej z tego także konkretne szanse, w sytuacji bowiem, kiedy wydany imieniem wielkiego chana glejt zapewniał w miarę bezpieczny przejazd od Kijowa aż po Pekin (i dalej), otwierała się tym samym możliwość prób penetracji przez zachodnie chrześcijaństwo ziem dotąd mało znanych Europejczykom, zarazem nie objętych kościelnymi strukturami organizacyjnymi, co rychło miało ulec zmianie – właśnie za sprawą franciszkanów.

Problematyka ta stała się przedmiotem opisu w wydanej przez »Nakladatelství Academia« w Pradze książce czeskiego autora Vladimíra Liščáka, o którego wcześniejszych

dokonaniach badawczych w zakresie relatywnej problematyki wnioskować można z pomieszczonego w niej zestawienia bibliograficznego, z którego wynika, że ma on w swoim dorobku między innymi książki *Čína – dobrodružství hedvábné cesty. Po stopách styků Východ – Západ* (2000) oraz *Konfuciánství od počátků do současnosti. Dějiny – pojmy – osobnosti* (2013), obok artykułów ogłaszanych w czasopismach *Nový Orient* czy *Fénix. Informační zpravodaj česko-čínské společnosti*, z których co najmniej kilka dotyczy obecności chrześcijaństwa na Dalekim Wschodzie – w tej liczbie przyczynek *Odorikův cestopis a cyklus fresek o umučení čtyř františkánů v indické Tháně* (s. 373). Jak też czytamy we wstępie do omawianej edycji, „tato publikace přináší přehled o misionářském působení františkánů na území Číny od počátků ve druhé polovině 13. století až do konce 18. století. Zahrnuje jednak významné osobnosti tohoto řádu, jednak některé důležité církevní administrativní s etapami dějin pronikání františkánství do východní Asie následuje vlastní encyklopedický přehled” (s. 7).

Książka podzielona jest zatem na dwie zasadnicze części, z których mniejsza objętościowo, o charakterze opisowym, obejmuje – skądinąd bardzo niepokątnych rozmiarów – rozdziały: *Mongolsko-čínská říše a křesťané* (s. 15–19), *První středověké katolické mise do střední a východní Asie* (s. 20–22), *Křesťanská Evropa na přelomu 13. a 14. století. Spory v římskokatolické církvi* (s. 23–27), *Počátky Řádu menších bratří čili františkánů* (s. 28–31), *Předhera úspěšných františkánských misí na Východ* (s. 32–34), *Františkánské mise v Číně na přelomu 13. a 14. století* (s. 35–39), *Navrát misionářské činnosti do Číny* (s. 40–43), *Změny v organizaci misionářské činnosti* (s. 44–48), *Novodobé katolické mise v Číně do poloviny 19. století* (s. 49–51), *Problém akomodace katolických misí v Číně* (s. 52–53), *Vlekly spor o čínské obřady* (s. 54–58), *Útlum misionářské činnosti v Číně začátkem 18. století* (s. 59–60), *Zákaz křesťanství a Velká perzekuce* (s. 61–62), *Zdroje protikřesťanských nálad* (s. 63–64), *Soupeření misionářů „Propaganda fide” a františkáni* (s. 65–68), *Španělské františkánské mise a „patronato”* (s. 69–71) oraz *Františkánští misionáři jiných národností* (s. 73). Drugą część stanowi *Encyklopedický slovník* (s. 107–362), poprzedzony przez kalendarium *Františkánské mise do Číny v datech* (s. 73–106), w ramach którego to ostatniego zasadniczy korpus nosi tytuł *Chronologický přehled do konce 18. století* (s. 76–106), całości natomiast dopełniają zestawienie bibliografii (s. 363–379) oraz indeksy: osobowy (s. 380–415), geograficzny (s. 415–452) i rzeczowy (s. 452–474).

Kierując się zarówno ukazaną tu konstrukcją owego opracowania, jak też okolicznościami, że „kniha byla vydána s podporou Akademie Věd České Republiky” (s. 4), uprawniony może wydawać się wniosek, iż mamy do czynienia z dziełem *stricte* naukowym na wysokim poziomie, przygotowanym zgodnie z najlepszymi zasadami przyjętymi dla tego rodzaju prac, do tego przez osobę dobrze obznajomioną z problematyką, dla której zarazem nieobcy jest język chiński. Ten ostatni fakt wiadomy jest piszącemu obecne słowa od zajmujących się

problematyką sinologiczną polskich badaczy, którym dane było stykać się z V. Liščakiem przy okazji naukowych konferencji, natomiast czytelnik książki mógłby domyślać się tego w oparciu o okoliczność, że przy niemal każdym hasle w prezentowanej edycji, w jej części słownikowej, pojawiają się zarówno zapisy nazw własnych, jak i tytuły publikacji po chińsku. Tego rodzaju przesłanka może być jednak zwodnicza, bowiem w dobie ogólnodostępnych encyklopedii internetowych, w ramach których poszczególne hasła posiadają odpowiedniki w rozmaitych językach świata, ustalenie brzmienia danej nazwy geograficznej czy imienia historycznej postaci w którymś innym spośród języków nie stanowi w zasadzie żadnej trudności i nie wymaga legitymowania się stosownymi kompetencjami lingwistycznymi, co dotyczy również podawania tytułów publikacji z dorobku obcych historiografii, których zapis wystarczy skopiować i mechanicznie przenieść do własnego opracowania.

Wypowiadane powyżej uwagi nie są tymczasem bez związku z prezentowaną edycją, bo jakkolwiek nikt nie kwestionuje tego, że jej autor posiada (zapewne wystarczającą) orientację, gdy chodzi o język chiński, to jednak aparat naukowy, w jaki zaopatrzył swoją pracę, pod pewnym względem budzić może konsternację. Otóż zarówno w zestawieniach bibliograficznych pod hasłami, jak i w przypisach do tekstu, bardzo często widnieją wskazania na rozmaite strony internetowe, w tym również tego typu, co „Wikisource”. Dostrzec wręcz można preferencję u V. Liščaka do powoływania się na elektroniczne wersje nawet tych dzieł, które ukazały się w tradycyjnej postaci (druk na papierze), a jedynie wtórnie zostały zdigitalizowane i udostępnione w postaci cyfrowej. Zresztą sam dobór fundamentu, na którym autor się opiera, wprawia niekiedy w zakłopotanie, bowiem przykładowo dla ukazania sylwetek biskupów Kościoła katolickiego, wpisanych w dzieje Chin, wystarcza mu za podstawę internetowa strona „Catholic-Hierarchy”, prowadzona przez Davida M. Cheney’a, w połączeniu z edycją książkową (cytowaną zresztą także w oparciu o wersję dostępną on-line) *Catholic Hierarchy in China since 1307* Andreasa Brendera i Manfreda Kiereina (Kierein-Kuenring). Tymczasem wszyscy trzej tutaj wspomniani to nie profesjonaliści historycy, lecz przynależący do kręgu tak zwanych episkopologów pasjonaci tematyki hierarchii Kościoła i w szczególności sukcesji apostolskiej (czy ściślej – sukcesji święceń biskupich), którzy zasób poszukiwanej przez nich faktografii gromadzą przede wszystkim na drodze zwracania się z zapytaniami (niegdyś w postaci tradycyjnej korespondencji, dziś drogą poczty elektronicznej) do instytucji kościelnych, jak kurie czy archiwa diecezjalne, oraz do indywidualnych badaczy. Otrzymane informacje podają następnie do wiedzy ogółu zainteresowanych bez krytycznej weryfikacji, czego pochodną bardzo częste korektury i sprostowania na łamach wewnętrznego biuletynu »episkopologów« *Le Petit Episcopologe*, gdzie każda nowo pozyskana wiadomość zastępuje starszą (choć zdarza się, że tamta była

poprawniejsza), co też znajduje odzwierciedlenie na wspomnianej już stronie internetowej „Catholic-Hierarchy”. Wprawdzie w odniesieniu do współczesnego episkopatu katolickiego może być ona przydatną pomocą, ułatwiającą bieżącą orientację w dokonujących się w owym gronie zmianach (nominacje, sakry, translacje, rezygnacje, zgony), wszakże co się tyczy epok dawnych bywa niewiarygodna, a już z pewnością nie powinna służyć za fundament przy tworzeniu opracowań o charakterze naukowym, podczas gdy chyba do owej kategorii zalicza swe dzieło Vladimír Liščák. W każdym razie bibliografie do postaci czy wydarzeń z wieków średnich i nowożytności, składające się z samych adresów stron internetowych, nie robią dobrego wrażenia, aczkolwiek dla adeptów Klio z młodszego pokolenia jest to czymś jak najbardziej naturalnym i niedługo może się zgoda okazać, że »stacjonarne« kwerendy prowadzone *in situ* w archiwach i bibliotekach zaczną być postrzegane jako coś anachronicznego, graniczącego wręcz z dziwactwem.

Rzecz zrozumiała, że w publikacji poświęconej tytułowej problematyce w niejednym miejscu widnieć muszą odwołania do tego typu kompendiów, jak z jednej strony *Handbook of Christianity in China* czy z drugiej *Handbuch der Geschichte der Franziskanerordens* Heriberta Holzapfla (zresztą cytowany w wersji anglojęzycznej: *History of the Franciscan Order*), niemniej odsyłanie w bibliografii do haseł z *The Catholic Encyclopedia*, *The New Catholic Encyclopedia* czy również *Ottův slovník naučný* (też w wersji *on-line*) rodzi wątpliwość, jak wiele w tym opracowaniu jest wkładu własnego autora, a w jak znacznej mierze wypełnił on przyjętą siatkę haseł treściami o charakterze wtórnym, streszczając artykuły na odnośny temat z innych wydawnictw o charakterze encyklopedyczno-słownikowym. Oczywiście, iż wartość samą w sobie stanowi zebranie w jednym miejscu tudzież podanie w sposób uporządkowany informacji z danego zakresu, które w encyklopediach ogólnokościelnych niejako »giną« pośród mnóstwa innych, niemniej chciałoby się żywić nadzieję, że przedsięwzięcie edytorskie V. Liščáka jest czymś więcej, aniżeli zwykłą kompilacją, nie sposób bowiem odmówić mu użyteczności, którą dostrzegą zarówno historycy franciszkanizmu, jak i badacze przeszłości Kościoła katolickiego w Chinach. Znajdą tu hasła między innymi o poszczególnych jednostkach kościelnej struktury organizacyjnej, zaopatrzone w chronologiczne zestawienia stojących na ich czele hierarchów, którym z osobna też poświęcono biogramy, podobnie jak pokaźnej liczbie znacząco zapisanych w dziejach szerzenia chrześcijaństwa na Dalekim Wschodzie misjonarzy z grona duchowych synów św. Franciszka z Asyżu. Do owej pierwszej grupy przynależą przykładowo hasła: *Chánbaličtí arcibiskupové* (s. 225–227), *Fut’ienský apoštolský vikariát* (s. 203–205), *Macaoská diecéze* (s. 265–267), *Nankingský apoštolský vikariát* (s. 292–294), *Pekingská diecéze* (s. 314–315) czy *Zaytonská diecéze* (s. 362). Z kolei spośród wyróżnionych biogramami franciszkanów wspomnieć można: Batłomieja z Kremony (s. 146–147), Jakuba z Florencji

(s. 233–234), Jana z Marignolli (s. 238–241), Jana z Montecorvino (s. 241–247), Jana z Plano Carpini (s. 247–250), Odoryka z Pordenone (s. 295–309), Wawrzyńca z Portugalii (s. 351–352), Wilhelma z Rubruku (s. 353–357), a obok nich także sławnego jezuitę Matteo Riccio (s. 279–280). Zwraca ponadto uwagę obecność takich haseł, jak chociażby *Cronica Boemorum* (s. 178–179), *Itinerarium fratris Willelmi de Rubruk* (s. 231–232), *titulární biskup* (s. 343–344), *Ystoria Mongalorum quos nos Tartaros appellamus* (s. 361–362) czy również *C. de Bridia* (s. 171–172).

Dwa ostatnie, których nagłówki mogą wydać się dla osoby nieorientowanej w problematyce zgoła intrygujące, wiodą nas ku zagadnieniu obecności na kartach prezentowanej publikacji poloników. Spoglądając na końcowe zestawienie bibliografii ogólnej, gdzie zresztą tak samo nierzadko pojawiają się wskazania na strony internetowe, nie ma tam ani jednej pracy polskiego autora, podczas gdy nietrudno się domyśleć, iż zwłaszcza zagadnienie kontaktów z Mongołami około połowy stulecia XIII żywo interesowało naszych badaczy, spośród których dużo na ten temat pisał poznański mediewista Jerzy Strzelczyk, pod którego redakcją ukazała się w roku 1993 edycja źródłowa *Spotkanie dwóch światów. Stolica Apostolska a świat mongolski w połowie XIII wieku (relacje powstałe w związku z misją Jana di Piano Carpiniego do Mongołów)*, zaś w piętnaście lat później badacz ten firmował publikację Benedykt Polak. *Z Europy do Azji przez Kazachstan (1245–1247)*. W książce *Františkánské misie v Číně* hasło *Benedikt z Polska* mieści się na s. 150–152, gdzie w bibliografii przyhasłowej brak wszakże wyżej wspomnianej edycji J. Strzelczyka z roku 2008, jest natomiast owa z 1993 r., a obok niej artykuł F. Rosińskiego *Franciszkańska legacja papieska z udziałem Polaka u wielkiego chana*, zawarty w tomie *Observare Evangelium. Wrocławska księga jubileuszu 800-lecia Zakonu Braci Mniejszych* (2008), tudzież przywołano pomieszczone w *Kalendarzu św. Antoniego* za rok 1986 tłumaczenie na język polski *Trzynastowiecznego opisu podróży do Mongolii posła papieskiego, franciszkanina z Wrocławia, błogosławionego i męczennika, brata Benedykta oraz ówczesnych listów dyplomatycznych Papieża i Kujuk-Chana z Karakorum* (s. 152). Uczestnikiem tamtej legacji był wszakże i wspomniany wyżej zagadkowy *C. de Bridia*, „snad slezský františkán, autor popisu misie Jana z Plano Carpini v letech 1245–1247”, której tytuł to właśnie *Ystoria Mongalorum quos nos Tartaros appellamus*. „Podle jedné z hypotéz byl C. de Bridia (jak je na dokumentu uveden) mnich z města Brzeg (německy Brieg) na jihu Polska, ve středním Slezsku. O jeho původu by svědčila i znalost polského prostředí. Svou *Hystorii Tartarorum* sestavoval z vyprávění Benedikta z Polska, jenž tehdy stál v čele společné františkánské provincie v Čechách a v Polsku” (s. 171).

Nie jedyne to polonika w prezentowanej edycji, bowiem osobnych biogramów na jej kartach doczekali się również Marcin (Placyd) Albrecht z Włocza (s. 273–275) oraz

Romuald Kocielski z Koprzywnicy (s. 329–331), obaj żyjący już w czasach późniejszych, bowiem pierwszy na przełomie XVII i XVIII w., zaś ów drugi w ostatnim stuleciu dziejów przedrozbiorowej Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Obaj też byli franciszkanami-reformatami (pierwszy z prowincji wielkopolskiej, drugi z prowincji małopolskiej), którzy prowadzili działalność misyjną na Dalekim Wschodzie, w tym w Chinach, przy czym w przypadku owego później czynnego cała bibliografia podana przez V. Liščaka sprowadza się do artykułu G. Wiśniewskiego *O. Romuald Kościelski OFMRef (1750–1791) i jego podróż na misje do Chin*, zamieszczonego w pracy zbiorowej *W kręgu dziejów Kościoła i rodziny franciszkańskiej* (s. 331), natomiast przy tamtym wcześniejszym podana literatura jest obfitsza i są wśród niej – obok między innymi KUL-owskiej *Encyklopedii katolickiej* – również starodruki (s. 274–275). I tu wszakże nie obeszło się bez odwołania do strony internetowej, a przede wszystkim nietrudno dostrzec, że autor omawianej edycji przejął z encyklopedii internetowych zgłębiając zbyteczne, a tylko przynajmniej objętości różnorodnych warianty nazw geograficznych (w tym prowincji historycznych). Nie wiadomo, czemu ma to służyć, z pewnością bowiem nie stanowi jakiegokolwiek świadectwa erudycji, niemniej stało się to wręcz nagminne w przypadku prac tworzonych na fundamencie elektronicznych baz danych. W praktyce wygląda to następująco: „Walcz (kaśubsky *Wôłcz*, německy *Deutsch Krone*), Západopomořanské vojvodství (polsky *Województwo zachodniopomorskie*), Polsko (Poznaňské vojvodství, latinsky *Palatinatus Posnaniensis*, polsky *Województwo poznańskie*); polský františkánský misionář z Řádu reformovaných františkánů Velkopolské provincie (latinsky *Provincia Poloniae Maioris s. Antonii*, polsky *Prowincja wielkopolska świętego Antoniego*)” – przy Marcinie Albrechcie z Walcza (s. 273), a z kolei przy Romualdzie Kocielskim: „Koprzywnica, Svatokřížské vojvodství (polsky *Województwo świętokrzyskie*), Polsko (Sandoměřské vojvodství, latinsky *Palatinatus Sandomiriensis*, polsky *Województwo sandomierskie*); polský františkánský misionář z Řádu reformovaných františkánů Malopolské provincie (latinsky *Provincia Poloniae Minoris Sanctae Mariae Angelorum*, polsky *Prowincja małopolska Matki Bożej Anielskiej*)” (s. 329). W ten sposób można rozdać każdy tekst do niebotycznych rozmiarów, przywołując oboczne formy różnych nazw tudzież ich warianty w rozmaitych językach, a przecież czyni to narrację mniej przejrzystą, bowiem zasadnicza treść niknie pośród tego rodzaju »wyliczanek«.

Warto dopowiedzieć, że pomieszczone na końcu indeksy mają charakter rozbudowany i nie ograniczają się do nazwy własnej oraz odnoszącej się do niej paginacji, lecz nadana im została postać zwięzłych not, umożliwiających lepsze rozeznanie, o jaką osobę czy miejscowość chodzi. Dawniejszymi czasy sporządzenie takiego »rozumowanego« indeksu wymagało sporego nakładu czasu tudzież szperania w rozmaitych wydawnictwach, dziś

wszakże buduje się go za pomocą wpisywania kolejnych spośród wymagających uwzględnienia haseł do wyszukiwarki internetowej, stąd może zgoła zastanawiać, czy w ogóle warto powiększać książkę o treści »spisywane« z internetu. Co więcej, przy lekturze niejednego spośród haseł pomieszczonych w encyklopedycznej części prezentowanego opracowania (aczkolwiek dotyczy to i poprzedzającej ją części narracyjnej), biorąc także pod uwagę podane przez autora wskazania bibliograficzne, trudno oprzeć się wrażeniu, że powielił on właśnie treści z ogólnodostępnych zasobów internetowych, podając informacje, których zgromadzenie nie wymagało prowadzenia kwerend bibliotecznych, czy tym bardziej archiwalnych. W owej perspektywie wydaje się zatem, że zasadniczą wartość tej publikacji stanowi wspomniane już zebranie w jednym miejscu bogatego zasobu danych faktograficznych dla tytułowej problematyki, a tym samym wskazanie na konkretny zespół imion i nazwisk, nazw geograficznych oraz terminów rzeczowych, które są istotne w kontekście misjonarskiej działalności Zakonu Braci Mniejszych w »Państwie Środka« w późnym średniowieczu oraz w czasach nowożytnych.

To z pewnością nie mało, a wręcz można zastanawiać się, czy aby nie taki właśnie czeka nas – w obecnych realiach – kierunek rozwoju (o ile jest to właściwe słowo, cóż to bowiem za rozwój, który *de facto* wiąże się z regresem) badań naukowych w obrębie dyscyplin humanistycznych. W sytuacji, kiedy dla większości prymarnym »źródłem« informacji staną się (czy raczej już są) zasoby internetowe, gdzie można znaleźć wiadomości niemal na każdy temat (inna rzecz, jakiej są one wartości), wszakże wobec ogromu danych niejednokrotnie trudnością okazuje się zdefiniowanie, czego konkretnie poszukiwać, specjalista z danej dziedziny będzie tym, który potrafi w ramach owego »chaosu faktograficznego« wyznaczyć ramy dla konkretnej problematyki tudzież wskazać, jakie w jej obrębie mieszczą się wymagające uwzględnienia wątki. Czy przyczyni się to do powiększania zasobu wiedzy, można wątpić, niemniej świecące pustkami czytelnie archiwów i bibliotek naukowych nie pozostawiają wątpliwości, że dla coraz liczniejszych prac na stopień (nie wspominając o owych powstających w trakcie studiów *de nomine* akademickich) wystarczającą podstawą okazuje się to, co ich autorzy znajdują w zasobach internetowych. Zaprezentowana tu pokrótce książka z pewnością nie stanowi bezrefleksyjnej kompilacji niezweryfikowanych treści, bo wszak z jednej strony autor samemu posiada określone dokonania na polu badań sinologicznych, a tym samym z tematyką jest obznajomiony i w konsekwencji potrafi oddzielić »ziarno od plew«, z drugiej zaś wiele spośród przywoływanych przezeń stron z internetu zawiera cyfrowe wersje rzetelnych opracowań, wydanych dawniej drukiem, niemniej jednak w sposób ewidentny wpisuje się ona w nurt, który wiedzie ku przekierowywaniu życia naukowego na płaszczyznę »wirtualną« (ze wszystkimi tego konsekwencjami).